

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
معاونت فرهنگی و اجتماعی
اداره کل امور فرهنگی

ستاد مبارزه با مواد مخدر
اداره کل فرهنگی و
پیشگیری

پیشگیری نوین

ویژه اساتید، مسئولان، مدیران و کارشناسان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور

گاهنامه داخلی / شماره ده / اسفندماه ۱۳۹۰

✓ استفاده از شبکه‌های
اجتماعی دوستی در پیشگیری
از سوء مصرف مواد در
محیط‌های آموزشی

✓ جرم و سوء مصرف مواد

✓ مواد مخدر و جوانان: الگوهای پیشگیری و درمانی حاصل از
مداخله در بافت توسعه اجتماعی

✓ استفتاء از مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

استفاده از شبکه‌های اجتماعی دوستی در پیشگیری از سوء مصرف مواد در محیط‌های آموزشی

کاربرد نظریه شبکه اجتماعی در برنامه‌های پیشگیری از سوء مصرف مواد در جوانان

شبکه‌های اجتماعی جوانان در همه جا، اعم از دانشگاه، مدرسه، خانه، محله و سایر مکان‌های عمومی (مسجد، پارک و...) وجود دارد. ارتباطات شبکه‌ای بین افراد در شرایط و مکان‌های مختلف، متفاوت است. این ارتباطات همچنان که می‌تواند به سوء مصرف مواد مخدر منجر شود، می‌تواند به پیشگیری از سوء مصرف این مواد نیز بینجامد.

در محیط‌های آموزشی نیز استفاده از رهبران گروه‌های همسال در کمک به اجرای برنامه‌های پیشگیری امری بسیار مؤثر است و از سوی بسیاری از جامعه‌شناسان مورد تایید می‌باشد. به این ترتیب که معمولاً از دانشجویان سال اول و دوم درخواست می‌شود که نام دانشجویانی را که در نظر آن‌ها حکم سرگروه را دارند و از توانایی‌های فردی و اجتماعی بالایی برخوردارند، یادداشت کنند؛ بدین ترتیب رهبران محبوب انتخاب می‌شوند و در اجرای برنامه‌های پیشگیری از مشارکت آن‌ها بهره‌برداری می‌شود.

بنابراین می‌توان گفت تغییر رفتار در گروه، بسیار ساده‌تر از تغییر رفتار به صورت فردی انجام می‌پذیرد، چرا که گروه می‌تواند پیام‌های مورد نظر را از طریق ترغیب و حمایت اجتماعی افراد، برای تغییر رفتار ارسال کند.

این نتایج و نظریه‌ها، منجر به استفاده بیش از پیش از ابزار شبکه اجتماعی در برنامه‌های پیشگیری از سوء مصرف مواد در دنیا شده است.

تأثیرات شبکه‌های اجتماعی می‌تواند در سطوح مختلف از جمله سطح فردی (مثلاً جایگاه یک فرد در شبکه اجتماعی) و سطح گروهی (به عنوان مثال حجم و اندازه گروه) مورد بررسی قرار گیرد.

یکی از جنبه‌های منحصر به فرد تحلیل شبکه‌های اجتماعی، توانایی آن‌ها در گروه بندی کردن افراد بر حسب جایگاهشان در شبکه اجتماعی است. برخی افراد، ذاتاً و بر اساس روابط اجتماعی بیشتر در مرکز توجه قرار می‌گیرند و میزان محبوبیت آن‌ها نزد دوستانشان بیشتر است.

دانشجویان محبوب، اغلب به عنوان آموزش‌دهنده یا تسهیل‌گر در گروه‌های همسالان برای اجرای برنامه‌های پیشگیری در محیط‌های آموزشی، انتخاب‌های مناسب و تأثیرگذاری می‌باشند. دلیل این امر آن است که محققان دریافته‌اند این دسته از دانشجویان، که بیشترین میزان ارتباط و همبستگی را با دیگران دارند، اگر در محیطی قرار گیرند که سوء مصرف مواد در آن شایع باشد، با احتمال بیشتری به سمت آن گرایش پیدا می‌کنند و برعکس، اگر در مکان‌ها و موقعیت‌هایی قرار گیرند که شیوع سوء مصرف در آن پایین می‌باشد، احتمال کمتری دارد که به سمت آن کشیده شوند؛ لذا با توجه به میزان تأثیرگذاری رهبران گروه، سایر اعضا نیز به پیروی از آن‌ها مسیر خود را انتخاب می‌کنند. این امر نشان می‌دهد که سرگروه‌های همسالان، اغلب هنجارهای یک گروه را در تمام زمینه‌ها تعیین می‌کنند، بنابراین احتمال اینکه چنین افرادی جزء مصرف‌کنندگان حرفه‌ای در گروه خود شوند، بالاست.

از آنجا که رهبران گروه اغلب به عنوان تأثیرگذارترین عناصر بر رفتار سایر افراد عضو در گروه محسوب می‌شوند، بنابراین از آن‌ها به عنوان مجریان برنامه‌های پیشگیری استفاده می‌شود.

جرم و سوء مصرف مواد

آمریکای لاتین و کارائیب (نام منطقه‌ای است در قاره آمریکا) را گزارش داده است. این افزایش‌ها، همراه با دیگر اطلاعات مربوط به روندهای جاری، وخامت اوضاع را نشان می‌دهند.

در بررسی‌هایی که سازمان ملل در مورد جرم را منتشر کرده، افزایش شدید جرم در دوره‌های ۱۹۸۰-۱۹۸۵ و ۱۹۷۵-۱۹۸۹ بیشتر مربوط به جرم و سرقت وابسته به مواد مخدر بوده است. آهنگ افزایش در جرم‌های مربوط به مواد مخدر در مقایسه با دیگر انواع جرم، به استثنای آدم‌ربایی که ارقام آن پایین است، بیشتر بوده است.

رابطه پیچیده میان استعمال مواد، بزهکاری و جرم برای دهه‌ها توسط کارشناسان مورد بحث قرار گرفته است. استعمال مواد و رفتار بزهکارانه غالباً به هم مربوط هستند، مخصوصاً وقتی که استعمال مواد یا بزهکاری جدی‌تر می‌شوند. فعالیت زود هنگام جنسی شدیداً وابسته به بزهکاری و استعمال مواد است. احتمال می‌رود جوانانی که وابستگی زیادی به والدین خود نشان نمی‌دهند، بیشتر از دیگران به استعمال مواد روی آورند و بزهکار شوند.

یکی از ابعاد ارتباط بین مصرف مواد و جرم، مسئله علیت زمانی است: یعنی کدامیک از این عوامل، علت و کدام معلول است؟ در مورد اعتیادهای فردی، استعمال مواد ممکن است قبل از جرم یا بعد از آن باشد. پژوهشگران در ایالات متحده، بعد از آزمایش گروه‌ها نتیجه گرفتند که برخی از بزهکاری‌ها یا جرم‌های واقع شده، قبل از اعتیاد رخ داده‌اند. آن‌ها دریافتند که جرایم مالی عموماً قبل از اعتیاد اتفاق می‌افتند و بعد از اعتیاد، جرایم مالی افزایش می‌یابند و همراه با آن استعمال مواد مخدر نیز بیشتر می‌شود.

پژوهشگران دریافتند که رابطه نزدیکی میان استعمال مواد، رفتار جنایی و نگرش‌های اجتماعی وجود دارد. مرور ادبیات مربوط به جرم و مواد مخدر این گفته‌ها را تأیید می‌کند: اعتیاد به هروئین معمولاً ارتباط زیادی با جرم دارد؛ استعمال روزانه‌ی مواد اعمال جنایی را چندین برابر افزایش می‌دهد؛ و بیشتر استفاده‌کنندگان هروئین تمایلی به دوره‌ی درمانی ندارند.

اینکه علیتی در این روابط وجود دارد یا نه، روشن نیست. استعمال غیرقانونی مواد، بزهکاری و جرم رفتارهای کاملاً به هم وابسته‌ای هستند، به ویژه هنگامی که در رابطه با عرضه مواد غیرقانونی مشاهده می‌شوند. استعمال مواد و جرم را نمی‌توان به صورت مجزا و بدون ارتباط با همدیگر، بررسی کرد. در یک بررسی ملی در ایالات متحد، رابطه‌ی میان استعمال مواد و رفتار کیفری بررسی شد. نتایج نشان می‌دهند که «استعمال مواد یکی از عوامل مهم مؤثر در وقوع خلاف‌های کیفری است، اما سن عامل مهم‌تری در رفتارهای جنایی به حساب می‌آید.

میان دو پدیده ارتکاب جرم و استعمال مواد روابط متعدد، متفاوت و پیچیده‌ای وجود دارد. برخی از نمونه‌های ارتباط میان این دو عبارت است از:

☑ تولید، توزیع یا در اختیار داشتن مواد غیرقانونی که جرم محسوب می‌شود

☑ موادی که ممکن است احتمال جرم‌های نامربوط به مواد را باعث شوند.

☑ موادی که ممکن است به منظور پول‌سازی و به دنبال آن پول‌شویی مصرف شوند.

☑ موادی که ممکن است کاملاً با دیگر مشکلات عمده، مانند استفاده غیر مجاز از سلاح، گروگان‌گیری، اشکال مختلف خشونت و تروریسم در ارتباط باشند.

اینکه استعمال غیرقانونی مواد را باید جرم، بیماری، اختلال اجتماعی یا مجموعه‌ای از آن‌ها دانست، همچنان در بیشتر کشورها محل بحث و مناقشه است. غالباً سیاست عمومی درباره‌ی ماهیت اعتیاد، نگرش‌های اجتماعی مختلف درباره استعمال مواد که بازتاب عدم اطمینان درباره علل سوء مصرف مواد مخدر است و اینکه در نهایت چه کسانی را باید مسئول شیوع این پدیده مخرب دانست، نامشخص است.

بین موقعیت اجتماعی پذیرفته شده فرد در جامعه و جرم، پیوستاری وسیع وجود دارد. در یک طرف پیوستار، وفاداری به قانون و در طرف دیگر آن فعالیت جنایی است. میان این دو انتهای طیف مورد نظر، انواع رفتارهای انحرافی و بزهکاری یافت می‌شود. تلقی از مفهوم پیشروی در طول این پیوستار، در میان همه‌ی کشورها و فرهنگ‌ها یکسان نیست. آنچه در یک کشور، انحراف شناخته می‌شود ممکن است در کشور دیگری رفتاری عادی دانسته شود.

اطلاعات جمع‌آوری شده توسط پلیس یا دیگر نهادها از کشوری به کشور دیگر متفاوت است. تعداد جرم‌های گزارش نشده، به عوامل مختلفی بستگی دارد. دولت‌هایی که به معاهدات کنترل بین‌المللی مواد می‌پیوندند، موظفند که استعمال مواد را به سازمان ملل گزارش دهند. گزارش‌های مربوط به قاچاق غیرقانونی و استعمال مواد در جلسات کمیسیون مواد مخدر، که به صورت منظم در وین برگزار می‌شود، مطرح می‌گردد. با وجود محدودیت‌های کشورها در مورد گزارش به سازمان ملل، این گزارش‌ها می‌توانند تا حدی بیان‌گر شرایط مخاطره‌آمیز موجود باشند.

UNODC (دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل) با استفاده از منابع اطلاعاتی مختلف، اخیراً گسترش کشت غیرقانونی خشخاش در آمریکای لاتین، افزایش استعمال هروئین در بخش‌هایی از آفریقا و آسیا و افزایش استعمال کوکائین در

صورت ارز بین‌المللی بدست می‌آیند، یا به آن تبدیل می‌شوند و سپس از طریق مراکز مالی به صورت الکترونیکی به سراسر جهان منتقل می‌شوند. این فرایند باعث می‌شود که منشأ این پول‌ها پنهان بماند و با ارزهایی که از طریق قانونی کسب می‌شوند، آمیخته شوند.

جریان‌های مالی حاصل از قاچاق مواد را می‌توان مستقیم یا غیرمستقیم برآورد کرد.

با استفاده از روش‌های بالا تخمین زده می‌شود که فروش‌های حاصل از کوکائین، هروئین و حشیش سالانه در ایالات متحد و اروپا تقریباً به ۱۲۲ میلیارد دلار می‌رسد که ۵۰ تا ۷۰ درصد، یعنی ۸۵ میلیارد دلار آن، صرف سرمایه‌گذاری و پول‌شویی می‌شود.

در سطح دیگر، یعنی داروهای پزشکی نیز ممکن است فعالیت‌های غیرقانونی انجام گیرد. بیماران ممکن است پزشکان را برای تجویز داروهای غیرضروری زیر فشار بگذارند. تعداد بیمارانی که دارو را نابجا مصرف می‌کنند یا خواهان داروهای روانی برای مصرف غیرپزشکی یا فروش هستند، قابل توجه است.

آن گونه که برآورد یک مقام رسمی پزشکی نشان می‌دهد، ۳ درصد بیماران به نحوی از نسخه‌های داروهای تحت کنترل سوءاستفاده می‌کنند. این گزارش در مورد سوءاستفاده از داروهای نسخه‌ها در ایالات متحد نشان می‌دهد که «در بررسی‌های انستیتوی ملی مربوط به سوءاستفاده از مواد، بیشتر از نصف بیمارانی که بر اثر مصرف دارو دچار مشکل می‌شوند یا می‌میرند، کسانی هستند که از نسخه‌های مجاز سوءاستفاده کرده‌اند».

علاوه بر عدم مدیریت حرفه‌ای مواد توسط پزشکان یا داروسازان، داروهای تقلبی یا دیگر داروهای غیرقانونی در برخی از کشورها به صورت گسترده وجود دارد. اعم از اینکه این داروها به صورت غیرقانونی در آزمایشگاه‌های مخفی تولید شوند یا منشأ آن‌ها تولیدکنندگان قانونی دارو باشد، سودهای حاصل از فروش آن‌ها فوق‌العاده زیاد است. این داروها که با کیفیت بسیار عالی تولید می‌شوند به سرقت می‌روند و سپس با روش‌های مختلف و با بیشترین میزان سود به فروش می‌رسند. داروهای محرک، داروهای کندساز، داروهای توهم‌زا و آرام‌بخش، انواع عمده داروهای هستند که به صورت غیرقانونی فروخته می‌شوند. یک نمونه‌ی معمولی، داروهای روان‌گردانی است که در کشورهای صنعتی تولید می‌شوند و سپس در بازارهای جهان به فروش می‌رسند.

تأثیر استعمال مواد بر اجرای قانون وسیع است. در هر مرحله از مسیر طولانی تولید مواد، توزیع و مصرف آن، وقت، انرژی و منابع زیادی صرف موارد زیر می‌شود: فعالیت‌های اطلاعاتی و ضد اطلاعاتی، پیگیری، توقیف و صادره، پیگرد و صدور رأی، محکومیت، زندان، مجازات تعلیقی و آزادی مشروط، که تمامی این اقدامات مستلزم مهارت و تخصص خاصی برای برخورد با پیچیدگی و حجم استعمال مواد مخدر است. در بعضی کشورها برای رسیدگی به موارد فراوان استعمال مواد، دادگاه‌های خاصی مورد نیاز است.

همه قاچاقچیان، تولیدکنندگان خشخاش، خرده‌فروشان محلی، پول‌شویان و کسانی که از آن‌ها حمایت می‌کنند، در بروز و شیوع سوء مصرف مواد منافع مستقیم دارند. در این عرصه، هدف سیستم قضایی کیفری در مرحله اول بر حذر داشتن افراد جامعه از این فعالیت غیرقانونی و در ادامه برخورد با متخلفان از قانون می‌باشد.

وقتی مشکلات مربوط به استعمال مواد در جامعه‌ای جدی می‌شود، مردم با انتخاب‌های دشواری مواجه می‌شوند. آن‌ها می‌توانند واقعیت استعمال مواد را در جامعه خود بپذیرند و با موقعیتی که چندان امیدوار نیستند به زودی تغییر کند کنار بیایند؛ می‌توانند برای کاهش تهدید ناشی از خرید مواد و خشونت در خیابان‌ها و مجتمع‌های محل زندگی خود، سبک زندگی‌شان را تغییر دهند؛ می‌توانند با حمایت پلیس یا بدون آن و با استفاده از نوعی کنش اجتماعی، باعث تغییر محیط خویش شوند؛ یا می‌توانند در صورت امکان به جای امن‌تری نقل مکان کنند. بسیاری از این راه‌حل‌ها برای کسانی که در فقر زندگی می‌کنند و امکانات محدودی دارند، غیر ممکن است. از این رو فقرا با انتخاب‌های محدودتر، هزینه‌های شخصی بیشتری را نسبت به دیگران در قبال مسائل مربوط به موادمی‌پردازند.

برخی از تروریست‌ها و گروه‌های سازمان‌یافته جنایی، یا خود در تجارت مواد مخدر فعالند یا رابطه نزدیکی با آن دارند. رابطه میان این دو غالباً مبتنی بر پول و قدرت است. به عنوان مثال کلمبیا به مرکز قاچاق کوکائین تبدیل شده است و از این طریق منافع اقتصادی و اجتماعی خاصی را بدست می‌آورد. جنایت سازمان‌یافته محدود به ناحیه‌ی خاصی از جهان نیست. در ایتالیا با توجه به وجود یک سازمان جنایی از لحاظ اجتماعی ریشه‌دار و با سابقه (مافیا)، قوانینی علیه مافیا برای توقیف و مصادره اموال غیرقانونی آن‌ها وضع شده است.

تغییرات سیاسی بر الگوهای قاچاق، جنایت سازمان‌یافته و استعمال مواد مؤثرند. مطالعه آثار گشودن مرزهای بین کشورهای اتحادیه‌ی اروپا، مسائلی را در ارتباط با قاچاق مواد مخدر، تروریسم و جرایم کامپیوتری ایجاد کرده است.

در گذشته رابطه‌ی نزدیکی میان گروه‌های تروریست در چندین کشور اروپایی وجود داشت. کمتر شدن محل‌های کنترل میان کشورهای عضو اتحادیه‌ی اروپا، مراقبت و دقت کافی را با مشکل مواجه ساخته است. در کشورهای اتحاد جماهیر شوروی سابق، با باز شدن مرز میان اروپای شرقی تغییرات عمده‌ای در قوانین، مقررات و کنترل‌های اجتماعی ایجاد شده است. مرزهای جدید امکان قاچاق مواد و دیگر کالاها را بسیار راحت‌تر ساخته است.

قاچاق غیرقانونی مواد، منافع فراوانی را در پی دارد. این سرمایه‌ها یا به

مواد مخدر و جوانان: الگوهای پیشگیری و درمانی حاصل از مداخله در بافت توسعه اجتماعی

مسئله و خودباوری و ارتباط مثبت را در درون خود پرورش دهد. خانواده و گروه همسالان همچون منابع اجتماعی نقش مهمی را در این فرآیند ایفا می‌کنند.

افراد در فرآیند رشد خود فرآیندهای روان‌شناختی، اجتماعی، شناختی، عاطفی و انگیزشی مختلفی را از سر می‌گذرانند. نتایج توسعه با تغییرات انجام شده عبارتند از:

- فردی با اثر بخشی و کارایی (نظام اعتقادی)
- عزت نفس
- توان اجتماعی
- توانایی حل مسئله و برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری

بنابراین رشد و توسعه فرد و رفاه او در حوزه گسترده‌ای از الزامات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فردی قرار می‌گیرد. تعامل مثبت و متوازن میان این حوزه‌ها، دست کم آسیب‌پذیری در برابر سوء مصرف مواد را کاهش می‌دهد.

ویژگی‌های کلیدی توسعه اجتماعی

رویکرد توسعه اجتماعی برای محقق ساختن اهداف پیشگیری از سوء مصرف مواد، به دلیل برخورداری از چند ویژگی کلیدی حایز اهمیت می‌باشد. نخست آنکه، این برنامه تسهیلات لازم را برای همه افراد در نظر می‌گیرد؛ هماهنگ شدن سیاست‌گذاری‌های اقتصادی و اجتماعی را تسهیل می‌کند؛ فرصت‌های رشد و خودباوری را برای اعضای جامعه فراهم می‌سازد؛ طرح‌ها و فرآیندهای پایدار و روشنی را برای برنامه‌ریزان ایجاد می‌کند و توانایی درگیر شدن در طیف وسیعی از جوامع با نظام‌های ارزشی متفاوت را در توسعه اجتماعی که هدف آن ارتقا رفاه و سعادت بشری می‌باشد، فراهم می‌سازد.

توسعه اجتماعی نخست به معضلات افراد محتاج و نیازمند نمی‌پردازد. نظریه توسعه اجتماعی پیشنهاد می‌کند که نهادها یا بخش‌هایی مثل رفاه اجتماعی، نباید ضرورتاً به این منظور ایجاد شود که همچون «سوپای‌های اطمینان» صرفاً برای اعضا و جمعیت‌های محروم عمل کند. رفاه اجتماعی باید ابزار قدرتمندی باشد برای کاستن از مسائل اجتماعی موجود و نابرابری‌هایی که سبب‌ساز مشکلات و بی‌عدالتی‌های اجتماعی می‌گردند؛ مشکلاتی که به نوبه خود افراد و اعضای محروم و نیازمند جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بی‌سوادی، ترک تحصیل، اعتیاد و نبود فرصت‌های تفریحی و کاری برای نوجوانان و جوانان از جمله این مشکلات هستند.

نظریه توسعه اجتماعی در پی ادغام کردن سیاست‌گذاری‌های اقتصادی و اجتماعی است. به عنوان مثال، از مهم‌ترین دغدغه‌هایی که در دهه هشتاد و نود در برخی نقاط آفریقا وجود داشت، افزایش مهاجرت سرمایه جوان انسانی بود؛ یعنی سرمایه‌ای که سال‌ها بر روی رشد و ارتقای کیفی آن‌ها سرمایه‌گذاری شده بود. این کشورها ظرفیت و محیط اقتصادی مناسب برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های انسانی متخصص را نداشتند. بنابراین توسعه اجتماعی، بدون توسعه اقتصادی ممکن نیست و توسعه اقتصادی بدون رشد و پرورش مثبت و مترقی وضعیت رفاهی جمعیت، به ویژه افرادی که در آغاز و یا اوج سال‌های تولیدی عمرشان هستند، امکان‌پذیر نیست.

سوء مصرف مواد مخدر و روان‌گردان‌ها، مصرف نوشیدنی‌های الکلی و شیوع بیماری ایدز و ویروس HIV، برخی از معضلات عمده‌ای هستند که در قرن ۲۱ بر دوش جوامع سنگینی می‌کند. مطالعات و آمار نشان می‌دهند که در سطح جهانی، بیشتر نوجوانان پیش از بلوغ، مصرف کنندگان مواد مخدر و الکل هستند. مصرف و سوء مصرف در نوجوانان و جوانان شامل موادی مثل تنباکو، الکل، هروئین، کوکائین، LSD، اکستازی، حشیش و مواد توهم‌زاست. دسترسی آسان و عرضه فراوان مواد مخدر و دیگر مواد جایگزین، علت موجّه دیگری برای ابراز نگرانی از سوی نهادهای توسعه اجتماعی و سرویس‌های اجتماعی بشر دوستانه است.

مصرف و سوء مصرف مواد، مسبب ایجاد مشکلات اجتماعی و روانی می‌شود؛ لذا تمرکز این مقاله بر معضلات مربوط به جمعیت حساس جوانان است که درگیر مسئله سوء مصرف مواد شده‌اند و این موضوع شالوده رفاه و سعادت جامعه را به خطر انداخته است.

این مقاله بر چارچوب فلسفی و نظری توسعه اجتماعی استوار است. از این دیدگاه جوانان به مثابه اعضای حساس هر جمعیت یا جامعه و نیز همچون دارائی‌های حیاتی در توسعه سرمایه انسانی در سطح جهانی در نظر گرفته می‌شوند. در این چارچوب بر این مسئله تأکید می‌شود که فرآیندهای تغییر اجتماعی و برنامه‌های خدمات اجتماعی، نباید صرفاً حول پاسخ‌گویی به بحران‌ها متمرکز گردند و تنها به مداخلات کوتاه مدت و درمانی بپردازند، بلکه باید در حوزه‌های پیشگیری و اجتماعی شدن نیز سرمایه‌گذاری نمایند. رفاه جوامع منوط به برنامه‌های توسعه پایدار و سالم اجتماعی - اقتصادی در کنار سایر عوامل ضروری برای تحقق توسعه است. در بافت توسعه اجتماعی، پیشگیری از سوء مصرف مواد و داروهای مخدر، در فرآیند اجتماعی شدن نوجوانان، اهمیت بنیادین دارد. نوجوانان و جوانان سرمایه‌های مهمی در توسعه سرمایه انسانی محسوب می‌شوند و نیز از عوامل اصلی تغییر اجتماعی در مراحل خاصی از توسعه بشری هستند.

مطالعات و آمار نشان می‌دهند که سوء مصرف مواد، عمدتاً با دیگر مسائل اجتماعی مانند بی‌توجهی و غفلت از فرزندان، فقر، فشارها و آسیب‌های اجتماعی، جرم و ایدز/HIV مرتبط است. مطالعات نشان می‌دهد که برخی از جرائمی که جوانان مرتکب می‌شوند، غالباً در نتیجه نیاز به پول برای تهیه مواد است. سوء مصرف مواد، نه تنها موجب افزایش مشکلات اجتماعی می‌شود، بلکه شالوده‌های نظام اجتماعی را نیز متزلزل می‌کند و نظام ارزش‌ها، هنجارها، باورها و فرهنگ را نیز سست می‌سازد؛ و همچنین سبب ایجاد انواع بیماری‌های روانی که ضرورتاً درمان‌پذیر هم نیستند، می‌شود.

بنابراین منابع اجتماعی و برنامه‌های خدمات اجتماعی در فرآیند تغییرات توسعه اجتماعی همچون ابزاری در رشد، جلوگیری از ناهنجاری‌های اجتماعی و ایجاد فرصت‌ها و مکانیسم‌هایی به کار گرفته می‌شود، که از طریق آن‌ها کیفیت و ارزش زندگی حاصل می‌گردد.

بر اساس نظریه تغییرات اجتماعی فرهنگی و عوامل خطر و محافظ، افراد تحت تأثیر بافت و کیفیت محیط اجتماعی که در آن پرورش یافته‌اند و اجتماعی شده‌اند، شکل می‌گیرند. در طول عمر یک فرد، جنبه‌های مختلفی از محیط بر رشد شناختی و اجتماعی - عاطفی فرد اثر می‌گذارد. بنابراین انتظار می‌رود فرد در درون بافت‌های متغیر یا محیط اجتماعی، توانایی‌های حل

می‌کنند. بلوغ نیازمند مهارت‌های تکنیکی رقابتی، مکانیسم‌های قدرتمند رقابت، تحصیلات و توانایی رقابت در بازار کار است. رها کردن نوجوان و جوان به شیوه‌ای که به طور مستقل، نیازهایی را که بزرگسالان مسئول تأمین آن هستند، خود برآورده سازند، آن‌ها را در برابر سوء مصرف مواد آسیب‌پذیر می‌نماید.

۲- فشار گروه‌های همسال

گروه‌ها یا روابط همسالان، معمولاً متغیرهای واسطه‌ای مهمی را در اختیار می‌گذارند که بر تجربه تغییرات محیطی و رشد فردی نوجوانان و جوانان تأثیر به‌سزایی دارد. فشار همسالان قدرت بسیار بالایی به ویژه در دوران نوجوانی و بلوغ دارد، یعنی هنگامی که تلاش زیادی برای به دست آوردن هویت انجام می‌شود و نوجوان درباره شخصیت و هویت خود اعتماد و قطعیت ندارد و نیازمند آن است که از سوی دیگران پذیرفته شود.

در مواردی که گروه همسالان تأثیر منفی دارد، خطر استفاده و سوء استفاده از مواد بیشتر است. بنابراین خطر تجربه کردن مواد در این سنین و بعدها معتاد شدن به آن با چالش‌های پیش روی رشد فرد در محیط‌های متغیر و آشفته اجتماعی - اقتصادی ارتباط دارد.

۳- اختلافات و مشکلات خانوادگی

این نکته مورد اجماع محققین قرار دارد که خانواده، هسته زیربنایی تمام کوشش‌ها برای اجتماعی شدن فرزندان است و نیز نقشی حیاتی در پیشگیری و درمان اعتیاد به عهده دارد. خانواده‌های ناهنجار (نه لزوماً فقط خانواده‌های فقیر) که با مشکلات متعددی روبرو هستند، نمی‌توانند توجه کافی و کاملی را به فرزندان در محیط خانه مبذول کنند. والدینی که هر دو کار می‌کنند یا خارج از خانه به سر می‌برند فرزندان را با نیازهای بی‌شماری که در نوجوانی و بلوغ با آن رو به رو می‌شوند تنها رها می‌کنند. شهرنشینی و مهاجرت نیز خود سبب تسهیل ویرانی گسترده‌ای از جمعیت‌های حامی ساختارهایی که گمان می‌شد نقش مراقبتی دارند، شده است. والدین یا هر انسان بالغ دیگری که انتظار می‌رفت وظایف مراقبتی را به عهده بگیرد، دیگر به آسانی در دسترس نیستند یا نوجوان را به سختی می‌پذیرند. والدین ممکن است دیگر آستانه تحمل بالایی نداشته باشند و رفتاری کشمکش‌آمیز با فرزندان‌شان در پیش گیرند، یکی از واکنش‌های نوجوانان در مقابله با چنین شرایط خانوادگی، می‌تواند پناه بردن به مواد باشد.

۴- مهارت‌های تعاملی و اجتماعی ضعیف

جوانانی که از مهارت‌های ارتباطی اندک و محدود برخوردارند یا فاقد اینگونه مهارت‌ها می‌باشند، مکانیسم‌های تعاملی مخرب‌تری را برای حل مسئله، مدیریت خشم، افسردگی و تعارضات خود به کار می‌بندند. این مکانیسم‌ها می‌تواند شامل اعتیاد و مصرف مواد مخدر هم باشد.

برخی از استراتژی‌های مداخله‌ای که سبب ارتقای زندگی نوجوانان و جوانان می‌شود، عبارتند از:

۱- استراتژی‌های دولتی

یافتن راه حل‌های مناسب برای سوء مصرف مواد، مستلزم همکاری ملموس بین دولت‌ها و جوامع مدنی است. برنامه‌های کلان، آگاه‌سازی جوانان، آموزش عمومی، برخورداری از پرسنل متخصص و آموزش دیده، آرایه برنامه‌های آموزشی توسط کادرهای متخصص و فرآیندهای دیگری که معمولاً نیازمند منابع مالی وسیع، زیرساخت‌ها و منابع تکنیکی هستند، همگی نیازمند درگیر شدن دولت‌ها در امر پیشگیری است.

باید به این نکته توجه داشت که مشکل اساسی در بسیاری از کشورها، پایین بودن سطح توسعه اقتصادی نیست، بلکه مسئله مهم، ناکامی این کشورها در متعادل کردن و هماهنگ ساختن اهداف اجتماعی و اقتصادی و نیز تضمین این امر است که سود پیشرفت اقتصادی به همه افراد تعلق گیرد. به همین دلیل نظریه‌ی رفاه اجتماعی نه تنها یک تغییر کلی در بخش خدمات رسانی اجتماعی، بلکه تغییر در فرهنگ برنامه ریزی اجتماعی، عمل و اجرای آن را نیز پیشنهاد می‌کند.

به عنوان مثال چنانچه برنامه‌ای برای کمک به جوانان دانشجو که با معضل سوء مصرف مواد درگیرند، تهیه شود، لازم است از طرحی خروجی برخوردار باشد که تداوم برنامه را نشان دهد و تعداد افرادی را که در پایان برنامه سلامت خود را بازیافته و دوباره جذب نظام آموزشی شده‌اند، نشان دهد.

توسعه اجتماعی مستلزم این است که دولت‌ها و دیگر نهادهای پولی، منابع مالی خود را برای این فرآیندها و برنامه‌ها تخصیص دهند؛ از این نظام‌ها حمایت کنند و امر ارزیابی و سنجش را به عهده گیرند. فرآیندها به اندازه طرح‌هایی که در توسعه اجتماعی اجرا می‌شود، اهمیت دارند. توسعه اجتماعی یک برنامه وابسته به بخت و اقبال نیست، بلکه کوششی طراحی شده و سازمان یافته است که سرمایه‌گذاری سنگینی را در زمینه منابع مالی، انسانی و فنی می‌طلبد.

توسعه اجتماعی ماهیتاً برنامه‌ای چندرشته‌ای و بین رشته‌ای است؛ در قرن بیست و یکم چنین برنامه‌ای از طیف گسترده علومی همچون علوم اجتماعی، علوم ارتباطی، گرایش‌های اقتصادی، مدیریت، برنامه‌ریزی و علوم طبیعی استفاده می‌کند. این برنامه مستلزم آگاهی از دانش رفتار انسانی، الگوهای مدیریتی و توسعه تکنولوژی اطلاعات و نیز تکنیک‌های ارتباطات و تولید دانش است. همچنین این برنامه‌ها نیازمند فهم و تحلیل سیاست‌گذاری‌ها و فرآیندهای اقتصادی است که برنامه‌های تنظیم بودجه را برای توسعه رفاه اجتماعی به عهده دارند و نیز مستلزم بهره‌گیری از تکنیک‌های تحلیل داده، برنامه‌ریزی برای آینده، تحلیل‌های زیست‌محیطی و سنجش میزان بازدهی و مؤثر بودن و کارایی این برنامه‌هاست. بنابراین توسعه اجتماعی فقط به خوددشکوفایی و توسعه جوامع محروم محدود نمی‌شود.

تأثیرات اجتماعی بر سوء مصرف مواد

برخی از عوامل اجتماعی همچون پیامدهای ناخواسته توسعه و مدرنیته، فشارهای گروه همسالان، خانواده‌های از هم گسیخته و نابسامان و مهارت‌های اندک اجتماعی و تعاملی، بر آسیب‌پذیری جوانان در سوء مصرف مواد تأثیرگذار هستند.

در راستای نظریه تغییر اجتماعی - فرهنگی، می‌توان این عوامل را نشانه‌هایی از بافت‌های ناپایدار و فقر سیاسی و اقتصادی جامعه دانست. در طراحی برنامه‌های پیشگیرانه، درمانی و یا آموزشی برای سوء مصرف مواد، لازم است به تأثیرات اجتماعی توجه بسیار شود و این به معنای توجه به فاکتورهای درمانی، حقوقی و سیاست‌گذاری‌های کلان است.

۱- استلزامات توسعه‌ای

دوره بلوغ، دوران رشد نوجوانان است. نوجوانی از بحرانی‌ترین مراحل گذار به ویژه در الگوهایی است که به مطالعه نوجوانی و بلوغ در بافت تغییرات اجتماعی یا توسعه اجتماعی می‌پردازند. در اوایل چهارده سالگی انتظار می‌رود نوجوانان مهارت‌های اجتماعی خود را گسترش دهند که می‌توان این مهارت‌ها را ظرفیت‌های اجتماعی و خوداتکایی نامید. به عبارت دیگر، این مهارت‌ها نوجوانان را برای رسیدن به مرحله جوانی آماده

۴- مداخلات جمعیت محور

صرف یک سازمان جمعیت محور بودن برای فراهم آوردن خدمات برای افرادی که به خاطر سوء مصرف مواد دچار مشکلات ذهنی و رفتاری شده‌اند، کافی نیست. سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی باید زیرساخت‌های کارکردی و محکمی داشته باشند. بنابراین یک نهاد جمعیت محور باید به فن‌آوری‌های مناسب برای برنامه‌های پیشگیرانه، اصلاح رفتاری، توان بخشی و درمان، اجتماعی کردن و نظام‌های اطلاع رسانی، نظام‌های هدف، فراهم آوردن خدمات مکمل، فراهم آوردن میزانی از مقبولیت و اقتدار و به طور خلاصه یک محیط قدرتمند و تأثیر گذار، مجهز باشد.

نتیجه‌گیری

چنانچه بر این اعتقاد باشیم که نوجوانان و جوانان سرمایه‌های ارزشمند جامعه بشری و سرمایه انسانی آینده هستند، لازم است که منابع اجتماعی و طیف وسیعی از منابع را در پرورش و محافظت از آن‌ها علیه دو خطر مهلک قرن ۲۱، یعنی ایدز و مواد مخدر، به کار بندیم. این اقدام در راستای اهداف بلندمدت برنامه‌های اقتصاد اجتماعی در سطح جهانی است.

هیچ راه حل ساده‌ای جهت مواجهه با ایدز و سوء مصرف مواد خصوصاً بین نوجوانان و جوانان به عنوان افراد بسیار آسیب پذیر جمعیت بشر وجود ندارد. حل این دو مسئله به برنامه‌ریزی‌های دقیق و مداخلات غیر احساسی نیازمند است. این مداخلات، فرآیندها و استراتژی‌ها لزوماً از مسئولیت‌های مطلق دولت نیستند. هرچند دولت‌ها باید تحت عنوان توسعه اجتماعی، مسئولیت هدایت جامعه را در خلق و ایجاد فضاهای سیاست‌گذاری، منابع تولید، زیرساخت‌های ملی، سرمایه‌گذاری در حوزه تحقیق و ایجاد نظام‌های پاسخگو و مسئول را به عهده گیرند. ساختارهای جامعه مدنی با چالش‌هایی همچون ایجاد مکانیسم‌های مؤثر در خدمات رسانی مواجه است، مکانیسم‌هایی که ماهیتاً مشارکتی، چندوجهی، پیشگیرانه و درمانی هستند.

همه راهکارها و سیاست‌گذاری‌های مطرح در این مقاله، مزایایی دارند. چالش اصلی این است که هر جامعه‌ای چه نوع مکانیسم‌ها و فرآیندهایی را می‌تواند برای مقابله و مواجهه با چالش‌های سوء مصرف مواد از میان این سیاست‌گذاری‌ها و استراتژی‌ها به کار گیرد.

جوانان، از ساختار اجتماعی قدرتمندی برخوردارند و باید نقش ملموس و مهمی در رسیدگی و پاسخ‌گویی به نیازهای خود ایفا نمایند.

لازم نیست دولت‌ها مسئولیت کامل و مطلق فعالیت‌ها و برنامه‌های مرتبط با سوء مصرف مواد را بر عهده گیرند. آن‌ها می‌توانند تنها شرایط سیاست‌گذاری توسعه‌ای را تسهیل کنند و فراهم کردن بخشی از منابع مالی و فنی را بر عهده گیرند. همه این کمک‌ها باید با مسئولیت‌پذیری، نظارت و کنترل فرآیندها و مراحل انجام کار و نیز وجود برنامه‌های بازده محور همراه شوند.

از سوی دیگر، طیف‌های جامعه مدنی و سازمان‌های جمعیت محور، همچون سازمان‌های جوانان، باید از ظرفیت‌ها و ساختارهای لازم برای اجرا، نظارت و ارائه برنامه‌هایی با نتایج ملموس و قابل سنجش برخوردار باشند. به تعبیر دیگر، برنامه‌ها و فرآیندهای روشن و واضح همکاری باید بین دولت و جامعه مدنی توسعه یابد. دولت‌ها از طریق وزارت‌خانه‌ها و نهادهای خاصی که دارند، می‌توانند مسئولیت اولیه «اعلام جنگ» علیه قاچاق و حمل و نقل مواد و صنایع حامی آن‌ها را بر عهده گیرند.

۲- تحصیلات جمعیت و برنامه‌های اطلاعاتی

این نوع از برنامه‌ها می‌توانند در سطوح مختلفی به اجرا درآیند. نظریه سرمایه اجتماعی می‌تواند در تولید و تحقق آموزش جامعه و برنامه‌های اطلاعاتی به کار گرفته شود. نظم‌بخشی به جوانان، خود شکلی از سرمایه اجتماعی است که می‌تواند در تولید برنامه‌های اطلاعاتی و آموزشی به کار گرفته شود. از خلال چنین ساختارهایی، جوانان می‌توانند بخشی از فرآیندهای اشتراک آموزش و اطلاعات باشند.

پیش‌تر، به این نکته اشاره شد که تأثیر همسالان می‌تواند منفی باشد، اما اگر استفاده از گروه همسالان به صورت هدفمند و برنامه‌ریزی شده باشد، تأثیر همسالان می‌تواند استراتژی‌های تعاملی و توانایی‌های تصمیم‌گیری آن‌ها را ارتقا دهد و به آن‌ها حس هدفمندی در زندگی اعطا کند. ساختارهای سازمان‌یافته و متمرکز برای تعامل با جوانان، می‌تواند وسیله‌ای برای فهم و استفاده از قدرت تفکر و رفتار جوانان باشد. به گونه‌ای که بتوان عقاید و افکار آن‌ها را دریافت و تغییرات اجتماعی و دیگر اموری را که جوانان محور آن هستند را محک زد و سنجید. نباید جوانان را همواره به مثابه یک مشکل بالقوه در نظر گرفت؛ آن‌ها خود بخشی از راه حل و فرآیندهای تغییر در جامعه هستند.

باید مشوق‌ها و محرک‌هایی برای جوانان وجود داشته باشد. هزینه‌های کمک تحصیلی، برنامه‌های تبادل نظر، حضور در کنفرانس‌ها و نشست‌های داخلی و بین‌المللی درباره مواد و سوء مصرف این مواد می‌تواند نمونه‌هایی از این محرک‌ها باشد. می‌توان این گونه گفت که با بهره‌گیری از تکنولوژی‌هایی که امروزه در اختیار جوانان قرار گرفته است، آن‌ها می‌توانند استراتژی‌های اطلاعاتی و آموزشی مؤثرتری را تولید کنند.

۳- برنامه‌های پیشگیرانه

این گونه برنامه‌ها به جوانان این فرصت را می‌دهد که در فرآیندهای رشد و پرورش خویش فعالانه شرکت جویند. این نوع از برنامه‌ها مراحل گذر از کودکی به جوانی را تسهیل می‌کنند. این برنامه‌ها از الگوی مشارکت سرمایه اجتماعی استفاده می‌کنند. از طریق این برنامه‌ها جوامع می‌توانند وجدان عمومی اجتماع را در قبال مواد و سوء مصرف آن و شرایط مشابه دیگر آگاه کنند. اضمحلال خانواده، روابط ضعیف و نادرست والدین و فرزندان، جوانان و نوجوانان را نسبت به فشار وارده از سوی گروه همسالان آسیب پذیر می‌کند و آن‌ها را به آسانی طعمه اطلاعات نادرستی که به دست می‌آورند، می‌سازد. در دسترس بودن و حضور والدین در چنین برنامه‌هایی می‌تواند تأثیر گذار باشد.

شورای سیاستگذاری

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
معاونت فرهنگی و اجتماعی
اداره کل امور فرهنگی

ستاد مبارزه با مواد مخدر
اداره کل فرهنگی و
پیشگیری

پیشگیری نوین

نشانی: تهران. شهرک قدس. میدان صنعت. خیابان خوردین. خیابان هرمزان.

نیش خیابان پیروزان جنوبی. وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری

تلفن: ۰۲۱) ۸۲۲۳۳۲۴۰

استفتاء از مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

✓ آیا حشیش پاک است؟ و آیا استعمال آن حرام است؟

حشیش پاک است ولی استعمال آن حرام می باشد.

✓ استعمال مواد مخدر از قبیل حشیش، تریاک، هرویین، مورفین، ماری جوانا و... به صورت خوردن، نوشیدن، کشیدن، تزریق و یا شیاف، چه حکمی دارد؟ خرید و فروش و سایر راه های کسب درآمد با آن مثل حمل و نگهداری و قاچاق آن ها چه حکمی دارد؟

استعمال مواد مخدر و استفاده از آن ها با توجه به آثار سوءشان، از قبیل ضررهای شخصی و اجتماعی قابل ملاحظه ای که بر استعمال آن ها مترتب می شود، حرام است و به همین دلیل کسب درآمد با آن ها از طریق حمل و نقل و نگهداری و خرید و فروش و غیر آن هم حرام است.